

Kültürteknik Faaliyetlerinin Kırsal Yerleşimlerin Sosyo-Ekonomik-Kültürel Gelişimi Üzerine Etkisi ve Erzurum Örneği

Bahar KOCAMAN A.Vahap YAĞANOĞLU Recep YANIK

Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarımsal Yapılar ve Sulama Bölümü, Erzurum
e-posta: bkocaman@atauni.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 13.08.2012

Özet: Kırsal yerleşimlerin kültürteknik çalışmalar yönüyle genel sorunlarının ele alındığı bu araştırmada, Erzurum İli Pasinler İlçesinde sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri oldukça alt seviyede olan iki köy seçilerek bu köylerin yerleşim ve sosyo-ekonomik sorunları belirlenmiş ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri getirilmiştir. Köylerin kültürteknik yönüyle eksiklikleri anket yoluyla saptanarak bu sorunların çözümü amacıyla TEMA Vakfının desteği alınarak söz konusu köylerin özellikle alt yapı itibarı ile geliştirilmeleri ve köylerin fiziksel düzenlenmesi gerçekleştirilmiştir. Üç yıl süren çalışma sonucunda tekrar köylülerle görüşülerek memnuniyet durumları saptanmıştır. Söz konusu köylerde ahırların düzenlenmesi, hayvan su içme savaklarının yapılması, köylere içme ve kullanma suyu sağlanması, köy konutlarının düzenlenmesi ve doğal atık su arıtma tesisinin oluşturulması gerçekleştirilmiştir. Proje bitiminde ele alınan her iki köyün de sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin arttığı, köylerin fiziksel olarak iyileştiği yaşam kalitesinin yükseldiği, tarımla uğraşan kırsal yerleşim halkının daha mutlu bir düzeye geldiği gözlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Kırsal yerleşim, Kırsal kalkınma, Katılımcı kırsal kalkınma, Kırsal alan fiziki planlaması

Effects Of Agricultural Infrastructure Development Activities Of Villages On Rural Settlement Development And Erzurum Sample

Abstract: This study investigates the problems of rural settlements based on the general aspects of agricultural infrastructure studies. For this aim two villages of Erzurum Pasinler Province with quite low-level socio-economic development were selected. Deficiencies of agricultural infrastructure were identified through a survey study, and development of infrastructure and physical arrangement of the villages were done with the support of TEMA Foundation. The happiness of the villagers was tested again after 3 years. Arrangement of houses, animal barns, and animal drinking water supplies, provision of drinking and usage water and construction of a natural waste water treatment plant was done in these villages. Results obtained have shown that socio-economic development levels of both villages were increased, thus villager's life increase to prosperous level.

Key words: Rural settlements, Rural development, Participatory rural development, Rural physical planning.

1. GİRİŞ

İnsanın varlığını sürdürebilmesi için; su, yiyecek, korunma ve dinlenme gereksinimlerinin karşılanması her devirde önemli olmuştur. Bunlardan sıcaklık, yağış, rüzgâr gibi iklim elemanlarıyla mücadele etmek, diğer canlıların saldırılarına karşı can ve mal güvenliğini sağlamak, kapalı bir mekanda dinlenmek ve uyumak, insanoğlu için bugün de kaçınılmaz zorunluluklardır. Korunma-dinlenme istek ve içgüdüsünün yanında, diğer temel gereksinimlerin peşinden sürekli yer değiştirmek yerine, bunların bir arada kolaylıkla bulunabileceği yerlerde, sabit bir yaşam sürme, yani yerleşme isteği; insan topluluklarının uzun bir süreç sonucunda ulaştıkları dönüm noktalarından birisi olmuştur. En yaygın şekilde yerleşmeler, kırsal ve kentsel yerleşmeler olarak temelde ikiye ayrılırlar. Tarım, hayvancılık,

ormancılık, balıkçılık, avcılık gibi tarımsal faaliyetler, kırsal toplumlara özgü etkinlikler olarak kabul edildiklerinden, bu işlerin baskın olarak yapıldığı yerleşmeler de kırsal yerleşme olarak kabul edilmektedir. Faal nüfusun tarımsal faaliyetler dışındaki alanlarda çalışma oranları arttığında bu defa kentsel yerleşmelerden söz edilmektedir. Kırsal yerleşmeler, tek ev veya çiftliklerle başlayan köylere kadar uzanan farklı alt tiplere sahiptir. Kırsal yerleşme tiplerinin farklılaşmasında, kuruldukları doğal ortam yanında, bu ortamda yaşayan insan topluluklarının değişik kültürel özelliklerinin de rolü vardır. Bundan dolayıdır ki, dünyanın değişik bölgelerinde, birbirine işlevsel olarak benzeyen, ancak başka isimlerle anılan çok sayıda yerleşmeyle karşılaşılır. Şüphesiz bu çeşitliliğe sözü edilen bu yerleşmelerin sergiledikleri patern, şekil ve niteliklerindeki farklar da eklenince, ortaya sınıflandırılması zor bir kırsal yerleşme görünümü çıkmaktadır. Bir genellemeyle kırsal yerleşmelerin daimi karakterli olanları, tek mesken/çiftlik, mahalle, köy, büyük köy şeklinde sıralanabilir. Dünyada kırsal yerleşmelerin esasını köyler oluşturmakla birlikte, tek evden köye kadar uzanan bir zincirde, ülkeden ülkeye değişen, farklı köken ve gelişimi olan ara ve alt tipler de ortaya çıkmıştır (Özgür,2010; Eminağaoğlu ve Çevik, 2007).

Tarihsel süreçte ülke kırsal alanında yerleşimler sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi nedenlere bağlı olarak çok dağınık bir doku oluşturmuştur. Yerleşim dokusundaki bu sayısal çokluk ve dağınıklık insan ilişkilerinin sınırlanması, grup dışı ilişkilerin gelişmemesi, ülkenin sosyal ve kültürel zenginlik kaynağı olan alt kültür gruplarının birbirleri ile iletişim kuramaması, pazar ilişkilerinin yeterince gelişmemesi gibi önemli toplumsal sıkıntılara da neden olmaktadır. Ayrıca bu dağınıklık kırsal alana götürülen sosyal ve ekonomik altyapı hizmetlerinin ve diğer hizmetlerin maliyetinin yüksekliğine neden olduğu gibi hizmetlerin verimliliğini de olumsuz etkilemektedir (Doğanay, 2002).

Ülke nüfusunun % 25'ini oluşturan bu kesimin, 2009 yılı verilerine göre GSYİH içerisindeki payının % 9,7 olduğu düşünüldüğünde, kalkınmada öncelikli olarak ele alınması gerektiği söylenebilir (Anonim, 2009). Doğu Anadolu Bölgesinde ve Erzurum ilinde tarımsal nüfus % 45,5 dolayında olup, tarımın GSYİH içerisindeki payı % 9'un altında seyretmektedir (Yağanoğlu ve Kocaman,2010). Nüfus yapısındaki hızlı değişimlere rağmen halen bölge nüfusunun önemli bir bölümü köy statüsündeki yerleşimlerde yaşamaktadır.

Kırsal ekonominin güçlendirilmesinde; başta istihdam alanı olan tarım sektörünün yapısal sorunlarının çözümü önemini korumaktadır. Tarımsal yapının; küçük ve parçalı işletme yapısı, geçimlik ve yarı geçimlik üretimin yaygın oluşu, tarımsal ürünlerin kalite ve standartlar açısından iyileştirme ihtiyacı içinde olması, tarım-sanayi entegrasyonunun zayıflığı ve pazarlama güçlükleri, eğitim ve yayım hizmetlerinde yetersizlik, düşük verimlilik, sermaye ve mali kaynak yetersizliği, tarım topraklarında yaşanan erozyon sorunu, kamu örgütlenme yapısının dağınıklığı zayıf yönleridir (Anonim,2006). Bu amaçla kırsal alanlarda, fiziki altyapı hizmetlerinin, köy fiziki düzenlenmesinin, barınakların iyileştirilmesinin, köy yolları, içme suyu, kanalizasyon ve arıtma tesislerinin yaygınlaştırılması ve standartlarının yükseltilmesi zorunludur.

Günümüzde köyler tarım ve hayvancılık alanında üretim merkezleri olmanın yanında şehirlerde yaşayan vatandaşlar için alternatif yaşam alanı haline gelmeye başlamıştır. Ancak köylerin 18. yüzyıldan kalma arazi ve yerleşim yapısı vatandaşlar için alternatif yaşam alanı olmasını engellemekte, köyden göçü hızlandırmaktadır. Böylece göç bir taraftan tarım arazilerinin boş kalmasına yol açmakta diğer yandan ise göç alan merkezlerde nüfus baskısı sorunlar yumağı oluşmaktadır. Kırsal yerleşimlerin kentlerde uygulanan kentsel dönüşüm benzeri köy yenileme programlarının sistemli bir şekilde uygulanması yararlı bir çözüm olarak görülmektedir.

Bu çalışmada, kırsal yerleşimlerin kültürteknik çalışmalar yönüyle genel sorunları ele alınarak bu sorunların çözümü amacıyla Erzurum ili Pasinler ilçesinde sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri oldukça alt seviyede olan iki köy seçilmiştir. Köylerin kültürteknik yönüyle eksiklikleri anket yoluyla saptanarak bu sorunların çözümü amacıyla Tema Vakfı'nın köylerde yaptığı proje kapsamında sağlanan destekle söz konusu köylerin özellikle alt yapı itibarı ile geliştirilmeleri ve köylerin fiziksel düzenlenmesi gerçekleştirilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Araştırma Erzurum ili Pasinler ilçesi Yayladağ ve Kotandüzü köylerinde yürütülmüştür. Söz konusu köyler Erzurum il merkezine yaklaşık 50 km. Pasinler ilçe merkezine 20 km uzaklıktadır.

Yayladağ Köyü koordinatları ; E : 41. 38. 239. N: 40. 03. 787, ortalama yükseklik 1850 m, Ortalama eğim % 10 olup, kuzeyinde Kotandüzü köyü yer almaktadır. Kotandüzü Köyü koordinatları ; E : 41. 37. 466. N: 40. 04. 427, ortalama yükseklik: 2160 m, ortalama eğim % 12'dir. Köylerin konumları Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Köylerin Konumları

Öngörülen araştırma alanı genellikle karasal iklimin etkisi altında olup, kışlar soğuk ve kar yağışlı, yazlar ise kısa ve kuraktır. İlkbahar ve sonbahar mevsimleri kısa sürelidir. Gece gündüz sıcaklık farkları oldukça fazladır. Köylere ilişkin bazı değerler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1'de yer alan köylere ilişkin meteorolojik değerler sağlanamadığından Pasinler ilçe merkezi verileri kullanılmıştır (Anonim, 2008).

Köylerin de içerisinde yer aldığı Pasinler ilçesine ait yıllık ortalama yağış miktarı 447,0 mm'dir. Ancak, her iki köyün de ilçe merkezine göre çok yüksek olması nedeniyle yükseklik farkından dolayı yaklaşık 500-550 mm yağış aldığı tahmin edilmektedir. İlçe bazında ölçülen en yüksek yağış mayıs ayında 61,3 mm, en az yağış ise ağustos ayında 16,9 mm'dir.

Yıllık sıcaklık ortalaması 6,23 °C olup, en yüksek sıcaklıklar temmuz ve ağustos aylarında olup 32,1 °C'dir. En düşük sıcaklık ise şubat ayında - 40,1 °C dir. Yıllık ortalama bağıl nem % 56,5 olup en yüksek bağıl nem % 67 ile aralık ayında, en düşük bağıl nem ise % 45 ile ağustos ayında olmaktadır. Rüzgarın ortalama yönü Doğu (E), şiddeti ise 15,2 m/s'dir. Erken donların başlama tarihi 21 eylül, geç donların başlama tarihi ise 8 mayıs tarihinde görülmektedir (Anonim, 2008).

Tablo 1. Köylere İlişkin Nüfus, İklim, Arazi Varlığı, Altyapı Verileri

	Yayladağ Köyü	Kotandüzü Köyü
Toplam nüfus	379	105
Hane sayısı	60	17
Tarım işletmesi sayısı	60	17
Toplam tarım arazisi (da)	8000	3000
Taban arazi (da)	3000	100
Yamaç arazi (da)	5000	2900
Sulanan arazi (da)	1500	Yok
<50 dekardan küçük arazisi olanlar	20 hane	10 hane
>51 dekardan büyük arazisi olanlar	33 hane	7 hane
Pasinler İlçesi'ne uzaklık (km)	9	15
Erzurum İli'ne uzaklık (km)	48	55
İçme suyu	Var	Yok
Kanalizasyon	Var	Yok
Yol	Var	Var
Deniz seviyesinden yükseklik	1850 m	2160 m
Akarsu, göl vb. kaynakların varlığı	Yeşildere	Büyükdere
Arazilerin durumu	8000	3000
Toprak pH' sı	6,51-7,51	6,51-7,50
Yıllık yağış miktarı (mm)	500-550	500-550
En soğuk ayın ortalaması (°C)	-9,1	-9,1
Ölçülen en düşük sıcaklık (°C)	-40,1	-40,1
En sıcak ay ortalaması (°C)	20,3	20,3
Ölçülen en yüksek sıcaklık (°C)	32,1	32,1
Yıllık ortalama bağıl nem (%)	56,5	56,5

Köyler, TEMA VAKFI'nın yoksulluk kriterine göre yaptığı değerlendirme sonucu seçilmiştir (TEMA 2004). Buna göre ilçenin en yoksul ve sosyo-ekonomik yönden en az gelişmiş köyleri seçilmiştir. Köylerin ana geçim kaynağı tarım olup doğal kaynakların zenginliği dikkat çekmektedir. Kültürteknik faaliyetleri yönünden Kotandüzü Köyü daha ağırlıklı olarak ele alınmıştır.

2.2. Yöntem

Araştırma materyali olarak seçilen köylerin fiziki durumu, hayvan barınaklarının ve köy konutlarının mevcut durumu, içme, kullanma ve sulama suyu yeterliliği ile ilgili bilgiler; anketler, ölçmeler, yüz yüze görüşmeler ve TEMA VAKFI raporundan sağlanmıştır. Çalışma 2004-2007 yıllarında yapılmış olup daha sonraki yıllarda ise sürdürülebilirliği gözlenmiştir. Böylece bu çalışma 2004-2010 yıllarını kapsamaktadır. Erzurum ili Pasinler ilçesi'nin Yayladağ ve Kotandüzü köylerinin kalkınma ve gelişmesini engelleyen etkenlerden kültürteknik konularını kapsayanlar üreticilerle birlikte yüz yüze görüşmelerle belirlenmiştir. Bu amaçla Katılımcı Kırsal Değerlendirme yaklaşımından yararlanılmıştır

(Özkaya ve ark.1998). Buna göre zaman zaman her iki köyde de düzenlenen toplantılarda erkek ve kadınlardan oluşan gruplar oluşturulmuştur.

Oturumlarda; köy evleri, köy içi fiziki durumu, içme ve kullanma ile sulama suyu durumu, ahır-ağıl ve kümeslerin yapısal ve iç düzenleri, gübrelikler, atık yönetimi, köy ortak fırını ayrı birer konu olarak ele alınmıştır. Konuların gruplara sunulmasında somut ve görsel materyaller kullanılmıştır. Hayvancılık yapan çiftçilerden oluşturulan bir başka gruba da Erzurum’da yer alan modern ahırlar gösterilmiştir. Belirlenen sorunlar ve yapılacak düzenlemeler, bunlara üreticiler tarafından yapılacak katkılar açık ve anlaşılır bir şekilde tartışılmıştır.

Alt yapı hizmetleri TEMA VAKFI desteği ve üreticilerin katkıları sonucu TEMA , (2004)’ de verilen programlama çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Konutların, ahırların tadilatında Yağanoğlu,1981, Ekmekyapar,1993,Candan,1993’de verilen esaslardan yararlanılmıştır.

3. ARAŞTIRMA SONUÇLARI, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

3.1. Köylerin Mevcut Durumu

Yayladağ köyünde 65 kişi, Kotandüzü köyünde ise 33 kişi olmak üzere toplam 98 kişiye 73 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Ankete katılanların yaş, medeni durum, hane nüfusu, cinsiyeti, eğitim durumları Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 2’nin incelenmesinden görüleceği gibi ankete katılanların % 50’den fazlası 45 yaş altında daha çok genç nüfusu oluşturmaktadır. Buna göre köylerde genç nüfus daha çok yaşamaktadır. Bu da genç nüfusun yeniliklerden haberdar olma ve geleneksel alışkanlıklardan kolayca vazgeçebileceği bir ortam oluşturabilir. Anket yapılan 98 kişinin büyük bir bölümü evlidir. 83 haneden oluşan Yayladağ ve Kotandüzü köylerinde hane başına 5 kişiden fazla düşen nüfusun oranı % 74,5 olarak belirlenmiştir. Ankete katılanların % 61,2’si erkek, % 38,8’i ise bayan olup, aralarında evlenmemiş genç kızlarda bulunmaktadır. Köylerde ankete katılanların %10,2’ si okuryazar değil, %11,2’si okuryazar, %78,6’sı ilköğretim ve ortaöğretim mezunu olup, yükseköğretim yapan bulunmamaktadır.

Tablo 2. Ankete Katılanlarla İlgili Bilgiler

		Katılımcı Sayısı	%
		(Kişi)	
Yaş	15-25	12	12,3
	26-45	42	42,9
	>46	44	44,8
Medeni Durum	Evli	88	89,8
	Bekar	10	10,2
Hane Nüfusu Sayısı	< 5 kişi	25	25,5
	5-8 kişi	34	34,7
	> 8 kişi	39	39,8
Cinsiyeti	E	60	61,2
	K	38	38,8
Eğitim Durumu	Okuryazar değil	10	10,2
	Okuryazar	11	11,2
	İlköğretim	65	66,3
	Ortaöğretim	12	12,3
	Yükseköğretim	-	-

Her iki köyde de yaşayanların sosyo ekonomik durumlarını belirlemek üzere anket sonucu elde edilen bilgiler Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3’de de görüldüğü gibi; köylerde yaşayan halkın % 95’i tarımla uğraşmaktadır. Tarımla uğraşanların % 76,5’i bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte gerçekleştirmektedirler. Çiftçilerin % 84,7’si büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmaktadır. Çok az sayıda çiftçi çobanlık ve işçilik yapmaktadır. Böylece her iki köyde yaşayan çiftçiler iş gücünü aile bireylerinden sağlamaktadır. Köy halkının yıllık 5000 TL ‘den daha az geliri olanların oranı % 85,7’dir. Tarım dışı geliri olmayanların oranı ise % 95’dir. Tarımla ilgili yayınları takip edenlerin oranı % 48,5 olduğu belirlenmiş ise de bunun yazılı yayından çok, görsel medyadan olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Köyde Yaşayanların Uğraşı ve Ekonomik Faaliyetleri

Köyde Yaşayanların Uğraşı ve Ekonomik Faaliyetleri	Katılımcı Sayısı (Kişi)	(%)
Tarımsal Faaliyette Bulunanlar	94	95
Tarımsal Üretim Şekli Hayvansal Üretim	8	8,1
Bitkisel Üretim	11	11,2
Bitkisel ve Hayvansal Üretim	75	76,5
Hiçbiri	4	4,2
Hayvansal Üretim Şekli Koyunculuk	10	10,2
Sığırcılık	18	18,4
Koyun ve Sığırcılık	55	56,1
Yıllık Gelir Durumu < 3000 TL	49	50,0
3000 – 5000 TL	35	35,7
> 5000 TL	12	12,3
Gelirim Yok	2	2,0

Çalışma kapsamındaki 83 haneye sahip olan her iki köyde ahıra sahip olan 50 çiftçiyle anket yapılmış olup ankete katılan ve hayvan barınağına sahip çiftçilere uygulanan anketlerden elde edilen verilere göre; çiftçilerin hayvan barınaklarını kendi düşüncelerine veya geleneksel olarak yapanların oranı % 76, kamu kurumlarının önerisi ile yapanların % 14, kaynağı belli olmayan teknik planlara göre yapanların oranının ise % 10 olduğu belirlenmiştir. Barınakların % 72’si kapalı ve duraklı, % 28’i kapalı ve duraksızdır. Serbest ahır ise her iki köyde de bulunmamaktadır. Barınakların havalandırılması ve ışıklandırılması düz çatıda bırakılan bir iki pencere ile yapılmakta olup, kış süresince ısı kaybına yol açtığı düşüncesiyle kapatılmaktadır. Yayladağ Köyünde çatıda havalandırma penceresi olan sadece 2 ahır bulunmaktadır. Yapılan incelemede bu ahırların da havalandırılması yetersizdir. Çiftçilerin sahip oldukları barınakların % 26’sında ise pencere bulunmadığı görülmüştür. Ahırların mevcut durumu incelendiğinde % 90 oranında hayvan sağlık ve verimini olumsuz yönde etkileyici ortamlarda barındırıldığı görülmüştür.

Yayladağ ve Kotandüzü Köylerindeki ahırların duvar yapımında İşlenmiş Taş + Çimento Harcı kullanarak yapanların oranı % 16, Tuğla+Briket+Çimento Harcı kullanarak yapanların oranı % 24, Yuvarlak Taş +Çamur Harcı kullanarak yapanların oranı ise % 60 olduğu saptanmıştır. Barınakların çatısı düz olup, kalın toprak örtüsü ile kaplanmıştır. Bu durum çatıdan olan ısı kayıplarını azaltmakla birlikte, yapı yükünü artırmaktadır. Çiftçilerin % 40’nın barınak duvar malzeme seçimini doğru seçtikleri söylenebilir.

Ahırların taban düzenlenmesinin optimum planlama koşullarına bağlı kalanların oranı % 10, geleneksel yöntemlere göre oluşturanların oranı ise % 90’dır. Ahırların taban düzenlenmesinde hiçbir ölçüye bağlı kalınmamıştır. İdrar kanalı, servis yolu, yemlik ve yemlik yolu ölçülerinin yetersiz olduğu belirlenmiştir. Bazı ahırlarda yemlik yolu, bazılarında ise

idrar kanalı bulunmamaktadır. Hayvan barınaklarında alt zemin, temizliği olumsuz etkileyecek şekilde aralarında boşluklar kalarak taştan yapılmıştır. Hayvanlardan elde edilen gübreler, işletme sahiplerinin % 80 oranında geleneksel olarak dışarıda rastgele bir şekilde yığılmaktadır, bu ise çevresel sorunlara yol açmaktadır. İşletmelerin % 20'si gübre çukuru-na sahiptir. Çiftçilerin % 90'ı ısınmada hayvan gübresinden elde edilen tezek kullanmaktadır. Ahırların çoğunun üzerinde çatı bulunmamaktadır. Ahır içerisinde buzağılar için ayrı bölmeler olmasına rağmen kapasitesinin üzerinde buzağı konulduğu için bu durum buzağı ölümlerini artırmaktadır.

Sert ve uzun geçen kıştan çıkan hayvanlar merada kondüsyonunu toplamak üzere iken kış nedeni ile tekrar barınaklara çekilmekte ve buradaki yetersiz beslenme ve uygun olmayan barınak koşulları hayvanların verimini olumsuz etkilemektedir. Barınaklarda hayvanlara su verilebilecek düzenek yoktur.

Koyun ağıllarının da kapasitesinin üzerinde hayvan barındırdığı, taban zeminlerinin istenilen kalitede olmadığı, çoğunlukla havalandırma bacalarının olmadığı veya yetersiz olduğu ve aydınlanma pencerelerinin yine çoğunlukla olmadığı veya yetersiz olduğu saptanmıştır. Köylerde kümes bulunmamakta, ailelerin sahip oldukları 10-15 adet tavuk geleneksel alışkanlıklara göre barındırılmaktadır.

Yayladağ köyünün içme suyu sıkıntısını gidermek üzere köye ilave içme ve kullanma suyu getirilmiştir. Kotandüzü köyünde içme suyu şebekesi bulunmadığı için TEMA projesi kapsamında kaynak ıslahı, gömme depo ve köy içi içme suyu şebekeleri yapılmıştır. Kotandüzü köyü ; içme suyuna, köy içi kanalizasyonuna ve doğal arıtma sistemine kavuşturulmuştur. Doğal arıtma sistemi yörede ilk uygulama olup, bu uygulama ile sulama suyu kalitesinde iyileşme ve çevre kirliliğinde azalma olmuştur (Kocaman ve Ark.,2007). Aynı zamanda Kotandüzü köyünün evlerinin tamamına tuvalet ve banyo ilave edilerek hijyenik ve sağlıklı şartlarda yaşam sağlanmıştır. Yayladağ Köyünde 2 adet, Kotandüzü köyünde 1 adet fırın inşa edilmiştir. Bu şekilde köylerde özellikle bayanların ekmek pişirmede daha etkin işbirliği yapmaları sağlanmıştır.

Yörede biri Kotandüzü köyünün kuzeybatısında bulunan Büyükdere ve diğeri Yayladağ köyünün hemen doğusunda bulunan Yeşildere olmak üzere yaz kış akış sağlayan 2 dere mevcuttur. Yörede birçok irili ufaklı dere olmasına karşın yaz kış akarı bulunan başka dere yoktur. Büyükdere oldukça fazla su potansiyeline sahip olmasına karşın derenin taban kotunun çok derinde olması ve Kotandüzü köyünün rakımının çok yüksek olması nedeniyle faydalanma olanağı bulunmamaktadır. Yayladağ köyünde bulunan Yeşildere'den ise köylüler sulama amaçlı faydalanabilmektedir. Yeşildere bir sel deresidir. Köyün tarım arazilerinde özellikle ilkbahar aylarında karların hızla erimesini müteakiben toprak kaybı meydana gelmektedir.

İncelenen köylerde tarımla uğraşanların % 12,2'sinin arazi varlığı 10 da altında,10-50 da araziye sahip olanların oranı % 40,8, 50-100 da arasında araziye sahip olanların oranı % 15,4, 100 da fazla araziye sahip olanların oranı % 17,3 ve hiç arazisi olmayanların oranı ise % 14,3'tür. Buna göre köylerde yaşayan çiftçilerin % 26,5'unun arazi varlığı çok az veya hiç yoktur. Arazisi olanların büyük bir bölümünün ise üretkenliğin az oluşundan yakındığı belirlenmiştir. Bunu etkileyen en önemli unsurun sulama yetersizliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Çiftçilerin % 59,2'si sulama yapmayıp kuru tarım yöntemlerini uygulamaktadır. Sulama yapanların ise çoğunlukla yetersiz salma sulama yaptıkları (% 87,5) belirlenmiştir. Köyde sulama olanağı olmadığı için hane başına en çok 25-30 dekar ekilip biçilmektedir. Buğday, arpa, yonca, fiğ, korunga yetiştirilen ürünler olup, aile tüketimi ve hayvan beslenmesinde kullanılmaktadır. Verim oldukça düşüktür. Verim düşüklüğü üreticileri daha fazla arazi işlemekten vazgeçirmektedir. Dekara ortalama buğday verimi 75 kg'dır. Hane başına ortalama 15-20 da alanda buğday yetiştirilmektedir. Yonca, sulama olanağı olmadığı için yılda bir kez biçilebilmektedir. Kotandüzü köyü arazilerinin tamamı susuzdur ve bu nedenle önemli miktarda arazi kullanılmamaktadır. Araziler sulanamadığı ve çiftçilerin genel eğitim seviyeleri düşük ve bölge şartları için geliştirilmiş yeni çeşit ve teknolojilerden habersiz olmaları nedeniyle ürün verimleri son derece düşüktür. Dağ köyü olması nedeniyle vejetasyon süresi çok kısadır. Yonca tesisleri ise ekonomik ömürlerini tamamlamış bulunmakta; çiftçiler istekli olmalarına rağmen gerek toprak işleme maliyetlerinin ve gerekse tohum fiyatlarının yüksek olması nedeniyle yonca tesisleri yenileneme-

mektedir. Yem bitkileri üretim yapanların oranı yüksek görülmekte ise de bilinçli bir tarım yapılmadığı izlenmiştir.

Yukarıda açıklanan gerçekler ışığında TEMA VAKFI'nın desteği ve öncülüğünde Yayladağ ve Kotandüzü köylerinde belirlenen bu sorunların çözümünde katılımcı kırsal kalkınma modeli uygulanmıştır. Bu yöntemde TEMA VAKFI desteği yanında üreticilerin kendi katkılarının da sağlanarak hayata geçirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Böylece kırsal yerleşimlerin geliştirilmesinde tepeden yapılanlar dışında çiftçilerin bizzat katkılarının ve görüşlerinin alınması sürdürülebilir bir kırsal kalkınmayı olası kılmıştır. Kırsal kesim insanların gereksinimlerine veya önceliklerine ters düşebilecek uygulamalardan vazgeçilerek üreticilerin katılımları sonucu kendi kaynak katkılarının da içinde olduğu yenilikleri benimsemeleri ve hayata geçirmeleri daha kolay olmaktadır. Bu yaklaşım; yerel toplumlara, kendi hayat koşullarının bilgisini paylaşma, bilgi üretme, analiz etme, planlama ve eyleme geçme gücünü kazandıran bir yaklaşımdır.

Bu yaklaşım gereği, TEMA VAKFI'nın önemli desteği yanında, köy halkının olabilecek katkıları, Valilik, Kaymakamlık ve Kamu kurumlarının desteği alınarak köylerde aşağıda açıklanan çalışmalar 3 yıl süreyle tamamlanmıştır. 2011 yılında köye yapılan gezilerde yapılan bu çalışmanın sürdürülebilir bir kırsal kalkınmanın gerçekleştirildiği izlenimi edinilmiştir. Köylünün yaşamında sosyo-ekonomik ve sosyo kültürel açılardan önemli değişikliklere yol açan bir proje uygulamasının gerçekleştirildiği görülmüştür. Proje uygulamasının bitiminden birkaç yıl sonra köy halkının alışkanlıklarının değiştiği daha fazla gelir getirici unsurları harekete geçirdikleri gözlenmiştir. Kotandüzü köyüne yakın köylerin bu yapılan uygulamaları kendi köylerin de uygulamaya geçirmek istedikleri ifade edilmiştir.

Katılımcı yaklaşıma göre daha küçük ölçekli ve yoksul olan Kotandüzü köyünde yapılan alt yapı çalışmaları ele alınmıştır. Kotandüzü köyünde hayvancılık oldukça yaygındır. Çiftçi aileler hane gelirinin yaklaşık % 60-70 'ini hayvancılıktan sağlamaktadır. Hayvancılık büyük ölçüde meraya bağımlıdır. Bu nedenle mevcut meranın verimliliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve ekonomik hayvancılık için yem bitkisi üretiminin artırılması ve çiftçilerin yem bitkisi üretimine alıştırılması şarttır. Buna paralel Yayladağ köyü, Kotandüzü köyünden rakım olarak daha düşüktür. Arazisinin büyük bir kısmının sulanabilir hale gelmesi ile köyde tarımsal üretimin bir kısmını sulu bir kısmını kuru ziraat olarak yapılırken aynı zamanda hayvan da yetiştirilmektedir. Her iki köyün meralarının vakitsiz ve aşırı otlatılmasının yanı sıra yem bitkisi üretiminin çok sınırlı kalması hayvancılığın gelişmemesine neden olmaktadır. Hayvancılıkta et ve süt verimini ve kalitesini artırmak amacıyla yönelik olarak başlangıcında yapılan saptamalarda birçok hastalığın, süt ve et verimindeki düşüşlerin nedenlerinden birisi ve belki de en önemlisi olarak ahır içi koşulların kötülüğü olarak saptanmıştır. Bu nedenle ahır içi koşullarının düzeltilmesi temel faaliyet konularından birisi olarak seçilmiştir. Bu amaçla öncelikle her iki köyde geliştirilebilecek yapıda 2 ahır seçilerek, bu ahırlarla ilgili tadilat projeler hazırlanıp örnek ahır yapılmıştır. Yeni bir ahır yerine tadilatla ahırın geliştirilmesinde diğer köylülerin benzer şekilde ahırlarını tadilat yapmasını özendirmek düşüncesi etkili olmuştur. Ahırlarda aşağıda belirtilen düzenlemeler gerçekleştirilmiştir;

Ahırlara su getirilmesi, hayvan içme suyu yalıklarının ahır içinde yapımı, hayvan bağlama yerlerinin yapılması, ahır zemini düzenleme çalışmaları, ahır içinin sıvanması ve kireçlenmesi, havalandırma açıklıkları, ışık pencereleri, servis ve yemlik yolu, idrar kanalı, gübrelikler, ahır çatıları, ahır içinde otomatik hayvan su içme sisteminin yapılması.

Ayrıca Kotandüzü köyünde; köy içinin düzenlenmesi, doğal arıtma sisteminin kurulması, köy evlerinin iç düzenlemelerinin daha çağdaş yaşama uygun hale getirilmesi çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Kotandüzü köyünde köylünün gelir kaynağının büyük bir kısmını tahıl ve yem bitkileri oluşturmaktadır. Hayvan barınaklarının hayvan sağlık ve verimi için uygun olmayışı, meraların yanlış kullanımı ve verimsizliği hayvancılıktan elde edilen gelirleri sınırlamıştır. Köyde sulama suyu yetersizliği de üretim düşüklüğüne yol açtığı için tarım gelirleri minimum düzeye inmiştir. Köy halkının bir bölümü yakın köylerde çobanlık yapmakta olduklarını ifade etmişlerdir. Yapılan çalışmaların köylü bütçesine yansıyor yansımadığı sorusuna ankete katılanların % 69'u evet yanıtını vermiştir. TEMA VAKFI tarafından özellikle hay-

vanı bulunmayan köylülere hayvan yardımı yapılması ve diğer faaliyetler bu sonucun doğmasında etkili olmuştur. Gelir artışının aile bütçesini artırdığını söyleyenlerin oranı % 45 ise de pazar sorunu olduğunu dile getirmişlerdir. Ankete katılan köy halkının % 65'i ise sağlanan gelirin aile içi tüketimine ancak yetebildiğini belirtmişlerdir. Kotandüzü Köyünün bu tablosu, geçmişte köyden büyük kentlere göç edildiğini doğurmuş olup, bu çalışmanın yetersizliği halinde de göç eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır. Bunda arazi yetersizliği de etkilidir. Köylüye göre sulama suyunun yetersizliği en önemli sorundur.

Kotandüzü köylüleri bu çalışmayla kendileri için yeni bir dönemin başladığını vurgularken bilgi ve öğrenmenin insan hayatında ne kadar önemli olduğunu güzel bir örneğini sergilemektedirler. Teknik bilgi edinen köylüler bunu hayata geçirerek somut sonuçlarını görmeye başlamışlardır. Tarım ve hayvancılık alanında yapılan çalışmalarla gelir artışı sağlamıştır. Ayrıca TEMA VAKFI tarafından yapılan bazı uygulamalar ile kadınların arıcılık yapmaya başlaması ve dikiş nakış öğrenmeleri aile bütçesine yeni bir işgücü olarak katılmalarını sağlamıştır. Hiç şüphesiz en önemli yeniliklerden biri hatta kadınlar için ilki evlerinde içme suyuna kavuşmalarıdır. Kadınlar köyde var olan tek çeşmeden su taşımakla saatlerce çeşme başında beklemekten kurtulmuşlardır. Kışın ahırlarda barındırılan sığırların aynı çeşme ayağına götürülerek oldukça soğuk su içmeleri önlenmiştir. Evlere yapılan banyo ve tuvaletler ile köyde yaşam düzeyi iyileştirilmiştir. Tüm köy halkı birlikte çalışmanın olumlu sonuçlarını daha iyi kavramışlardır.

Kotandüzü köylüleri üretilen çözümlerle evler için su yeterli olsa da tarla ve hayvanlar için hala suyun yetersiz olduğunu vurgulamışlardır. Köyden göçün engellenmesi için bunun şart olduğunu söyleyen köylüler bu konuda destek beklentisi içindedirler. Gelir yetersizliğini doğrudan bununla ilişkilendiren köylüler sulama sorununu bütün sorunların kaynağı olarak görmektedirler.

2011 yılında köye yapılan gezilerde yapılan bu çalışmanın sürdürülebilir bir kırsal kalkınmanın gerçekleştirildiği izlenimi edinilmiştir. Köylünün yaşamında sosyo-ekonomik ve sosyo kültürel açılarından önemli değişikliklere yol açan bir proje uygulamasının gerçekleştirildiği görülmüştür. Proje uygulamasının bitiminden birkaç yıl sonra köy halkının alışkanlıklarının değiştiği daha fazla gelir getirici unsurları harekete geçirdikleri gözlenmiştir. Kotandüzü köyüne yakın köylerin bu yapılan uygulamaları kendi köylerin de uygulamaya geçirmek istedikleri ifade edilmiştir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel yönleriyle bir bütün olan kalkınmanın kırsal yönünün planlanmasında, ekonomik planlama yapılırken, ülkenin sosyal gelişmesinin ve sosyal sorunlarının da planlamaya dahil edilerek bunların sürdürülebilirliği hedeflenmelidir.

Kırsal kesimi yerinde tutmanın diğer bir yolu ise tarım alanlarının artırılması gereğidir. Bu durum fiziki olarak mümkün olamayacağına göre toprak verimliliğini artırarak bu amaca ulaşmak mümkün olacaktır. Ancak tüm bunların yapılması için ise, kır insanını bilinçlendirmek ve yardımcı olmak gereklidir. Bu nedenle, bölgesel planlama, halk eğitimi, toplum kalkınması gibi uygulamalar tarımsal yayım hizmeti ile desteklenmelidir.

Bu noktada Kotandüzü köyünde uygulanan projenin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Projenin gerçek sahiplerinin yöre halkı olması, istihdam olanaklarının cezbedici olması ve tabandan yayılan bir proje olması bölgede yaşayanlar için kentin çekiciliğini azaltmakta ve dolayısıyla köyün değerini arttırmaktadır. Bu projeye köylünün yaşadığı alanla ilgilenmesi ve sorumluluk duyması da sağlanmaktadır. TEMA VAKFI tarafından desteklenen Kotandüzü ve Yayladağ köyleri Kırsal Kalkınma Projesi ülkemiz kırsal kalkınmasında gerçekçi ve özgün bir uygulama modeli olarak düşünülmeli ve ülke genelinde yaygınlaştırılmalı, kırsal kesimin sosyo-kültürel yapısının iyileştirilmesinde çok önemli bir araç olarak görülmelidir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, "Erzurum İli Pasinler İlçesi Kotandüzü ve Yayladağ Köyleri Erozyon Önleme Amaçlı Kırsal Kalkınma Projesi" adı altında TEMA VAKFI tarafından desteklenen ve yürütülen proje kapsamına paralel yürütülmüştür. Verilerin sağlanmasında adı geçen proje ve tarafımızdan yapılan anket, yüz yüze görüşme, ölçüm ve gözlemlerden yararlanılmıştır.

KAYNAKLAR

- Anonim,2006, Dokuzuncu Kalkınma Planı. 2007-2013, Devlet Planlama Teşkilatı,<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf> (02.02.2010) Ankara.
- Anonim, 2008. Pasinler İlçesine Ait Uzun Yıllık İklim Verileri (Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Anonim, 2009. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- Candan, B., 1993. Kırsal Konutlar. Yayınlanmamış Master Tezi,Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Doğanay, F., 2002.Türkiye’de Kırsal Yerleşmeler ve Geliştirilen Politikalar, Planlama. 2002/2-3,DPT, 90-96, Ankara.
- Ekmekyapar, T., 1993. Hayvan Barınaklarında Çevre Koşullarının Düzenlenmesi, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 698, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 306, Erzurum.
- Eminağaoğlu, Z., Çevik, S., 2007. Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Politikaları ve Araçlar. Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi 22 (4) 157–162.
- Kocaman,B., Yağanoğlu,A.V., Angın,İ.,2007. An Investigation on Natural Wastewater Treatment System and Re-Usability of Wastewater in Irrigation, Journal of Sustainable Agriculture, 31(2): 83-90 (2007)
- Özgür, M.E., 2010. Nüfusun Coğrafi Analizi,Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara.
- Özkaya, T.,Karaturhan, B., Boyacı, M.,1998, Kırsal Kalkınmada Çiftçi Katılımının Önemi Üzerine Bir Araştırma, Ege Üniversitesi Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bornova, İzmir.
- TEMA 2004.Erzurum - Pasinler - Kotandüzü ve Yayladağ Köyleri Erozyonu Önleme Amaçlı Kırsal Kalkınma Projesi.
- Yağanoğlu, A.V., 1981. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi İşletmesindeki Süt Sığırı Ahırının Sorunları ve Geliştirme Olanakları Üzerine Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Kültürteknik Bölümü (Basılmamış Doktora Çalışması), Erzurum.
- Yağanoğlu, A.V.,Kocaman,B., 2010.Merkezi Köyler İçin Yeni Bir Yaklaşım Doğu Anadolu Bölgesindeki Kırsal Yerleşimlerin Durumu ve Merkezi Köyler İçin Yeni Bir Yaklaşım.I. Ulusal Sulama ve Tarımsal Yapılar Sempozyumu Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,(27-29 Mayıs 2010), Kahramanmaraş.